

Dr. KRZYSZTOF SKŁODOWSKI

Srities muziejus Suvalkuose

Antisovietinio pagrindžio veikla Suvalkų krašte 1944–1952 metais (apžvalga)

Vadinamosios vasaros ofensyvios sėkmė ir greitas 3-iojo Baltarusijos fronto armijos žengimas į priekį sąlygojo, kad 1944 m. liepos pabaigoje fronto linija pasistūmėjo į Suvalkų kraštą¹ (suprantamą kaip dabartinės Augustavo, Seinų ir Suvalkų sritys), o po tolesnių veiksmų 1944 m. rudenį vokiečių daliniai buvo išstumti už Rospudos linijos į buvusios Rytų Prūsijos teritoriją. Spalio 23 d. buvo „išlaisvinti“ Suvalkai. Beveik tuo pačiu metu Raudonosios armijos priedangoje regione pradėti steigti komunistinės valdžios organai, pavaldūs Lenkų liaudies išlaisvinimo komitetui (*Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego* – toliau PKWN): administracija, savivaldybės, saugumo aparatas, taip pat partinės struktūros².

Po kelerius metus trukusios vokiečių okupacijos, daugybės aukų ir represijų daugeliui Suvalkų krašto gyventojų tai, kad regioną užėmė Raudonoji armija, nereiškė kovos pabaigos. Jie nepriėmė naujos tvarkos bei komunistų įsigalėjimo. Todėl, nors daug struktūrų išėjo iš pagrindžio po vadinamosios akcijos „Burza“ („Audra“), po „išlaisvinimo“ pogrindyje

¹ Suwalszczyzna – suprantama kaip buvusi Augustavo ir Suvalkų apskritys (dabar Augustavo, Seinų ir Suvalkų apskritys).

² Plačiau tarp kt. žr.: H. Majecki, *Powstanie władzy ludowej i walka o jej utrwalenie na terenie powiatu suwalskiego (1944–1947)*, *Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny*, praca zb. pod. red. J. Antoniewicza, Białystok 1965, s. 447–465; A. Omilianowicz, *Walka z okupantem hitlerowskim na Suwalszczyźnie w latach 1939–1944*, ten pat, p. 416–419; K. Skłodowski, *Wojna i okupacja, Suwałki. Miasto nad Czarną Hańczę*, prac. zb. pod. red. Janusza Kopciała, Suwałki, 2005, s. 470–471; T. Radziwonowicz, *Pierwsze powojenne miesiace*, ten pat, p. 475–482.

liko didelė dalis Armijos Krajovos (toliau AK) narių, pripažinusių Lenkijos Respublikos emigracijoje viršenybę.

Kalbant apie antikomunistinio pagrindžio veiklą pokariu, pradžioje reikia prisiminti konspiracinę veiklą ir įvykius Suvalkų krašte po 1939 m. rugsėjo. Nes pokario konspiracija buvo natūrali Tarnybos Lenkijos pergalei (*Śłużba Zwycięstwu Polski*, toliau SZP), Ginkluotos kovos sąjungos (*Związek Walki Zbrojnej*, toliau ZWZ) ir Armijos Krajovos konspiracijos tąsa.

Po 1939 m. rugsėjo 1 d. Vokietijos įvykdytos agresijos prieš Lenkiją Suvalkų krašte įvyko tik nedideli pasienio susidūrimai, jau po keleto dienų dauguma čia buvusių dalinių buvo perkelti į kitas fronto atkarpas. Kiti paliko regioną rugsėjo viduryje, o sovietams užpuolus Lenkiją rugsėjo 17 d., iš Suvalkų miesto ir krašto evakavosi administracija bei civilinė valdžia. Po rugsėjo 20 d. rytinėje regiono dalyje teko sunkiai kovoti operacijų grupei „Grodno“ ir kavalerijos rezervo brigadai „Wołkowysk“, kurios, spaudžiant sovietams, traukėsi į Lietuvą. Po kelių dienų visą regioną užėmė Raudonosios armijos daliniai, rugsėjo 23-iają – Augustavą, o po dienos – Suvalkus. Suvalkuose jie liko iki 1939 m. spalio pirmosios dekados, nes pagal rugsėjo 28 d. Maskvoje sudarytą vokiečių–sovietų sutartį apie draugystę ir sienas dalis regiono (Suvalkų apskritis, buvusi Seinų apskritis ir nedidelė Augustavo apskrities dalis) turėjo būti vokiečių okupuotoje zonoje, o didesnė Augustavo apskrities dalis ir Augustavo miestas – sovietų zonoje (buvo iki 1941 m. birželio)³.

Jau pirmosiomis okupacijos dienomis abiejų okupuotųjų zonų gyventojai patyrė masines represijas ir terorą. Vokiečių zonoje, 1939 m. spalio 9 d. kaip „Kreis Sudauen“ įjungtoje į Rytų Prūsijos Gumbinės sritį (lenk. *Gąbin*), pirmąsias Suvalkų ir aplinkinių vietovių gyventojų žudynes vokiečiai pradėjo jau pačioje okupacijos pradžioje 1939 m. spalį, lapkritį ir gruodį. Lapkričio 16 d. areštuota pagrindininkų, susitelkusių apie kpt.

³ K. Skłodowski, min. veik., p. 442–449; J. Szlaszyński, A. Makowski, *Augustów. Monografia historyczna*, Augustów, 2007, s. 560–568; J. Szlaszyński, *W blasku i cieniu Augustowa. Z dziejów obszaru gminy Augustów*, Augustów 2014, s. 127–129.

Stanisławą Bielicką-Ziomeką (Żemietį), grupė, sušaudyta 1940 m. balandžio 26 d. miške netoli Suvalkų, o lapkričio 30 d. suimta vadinamoji puskarininkių grupė, kurios nariai nuteisti ilgai kalėti. 1939 m. gruodį vokiečių aukomis tapo žydai, kuriems buvo įsakyta apeisti Suvalkų krašto teritoriją, o tie, kurie nepaklausė įsakymo, buvo išvežti į Palenkės Bialą ir Lukovą, o vėliau į naikinimo stovyklas Belžece, Sobibože ir Treblinkoje. Labai skaudžių netekčių atnešė 1940 m. balandį Suvalkų krašte vokiečių įvykdyta akcija, pavadinta „Intelligenzaktion“. Vykdamas ją, areštuota ir išvežta į koncentracijos stovyklas apie 300 vietos inteligentijos atstovų: politinių ir visuomenės veikėjų, mokytojų, valdininkų, kunigų, buvusių policininkų ir kariškių. Kiti masiniai areštai pradėti 1941 m. gegužę, siekiant likviduoti Suvalkų krašte likusias pagrindžio grupes. Jų metu tik 1941 m. gegužę apskrities teritorijoje areštuota 150 asmenų, iš kurių 15 nubausti mirties bausme. Dar 300 asmenų areštuoti antroje 1943 m. pusėje ir 1944 m. pradžioje, o dar viena teroro banga nusirito 1944 m., artėjant frontui. Keliolikoje viešų egzekucijų, įvykdytų įvairiose Suvalkų krašto vietovėse, siekiant įbauginti gyventojus, buvo nužudyta keliasdešimt asmenų. Deja, trūksta tikslios informacijos apie represijų mastą ir Suvalkų krašto gyventojų netektis vokiečių okupacijos laikotarpiu. Pagal neišsamius duomenis (neapimančius žydų tautybės gyventojų), Karo nuostolių atlyginimo biuro prie Ministrų tarybos prezidiumo surinktus po karo, tik tuometinėje Suvalkų apskrityje per okupaciją žuvo 1543 asmenys, „tarp jų dėl karo veiksmų – 241, nužudyta – 385, kalėjimuose ir lageriuose – 534, dėl priverstinio darbo – 263 asmenys, dėl kitų priežasčių – 111 asmenų. [...] Buvo įkalintas 891 asmuo, o į priverstinius darbus išvežti 9575 asmenys“, be to, pagal Rytų Prūsijos viceprezidento gauleiterio Ericho Kocho bylos aktus, „iš buvusios Suvalkų apskrities teritorijos į koncentracijos stovyklas išvežti 4722 asmenys, o į darbo stovyklas – 3070 asmenų“⁴.

⁴ Plačiau apie vokiečių teroro ir represijų temą žr.: W. Monkiewicz, A. Dobroński, *Ofiary teroru hitlerowskiego na Suwalszczyźnie w latach 1939–1945*, Białystok, 1993; *Rejestr miejsc i faktów zbrodni popełnionych przez okupanta hitlerowskiego na ziemiach polskich w latach 1939–1945. Województwo suwalskie*, Warszawa, 1986; K. Skłodowski, min. veik., p. 454–459; žr. taip pat: *Archiwum państwowe w Suwałkach*, Zarząd Miejski w Suwałkach [1935–38] 1944–50, sygn. 74, 97–99.

Taip pat skaudžių represijų patyrė Augustavo apskrities, kuri iki 1941 m. birželio buvo sovietų okupuota, gyventojai. Dar vykstant kovoms 1939 m. rugsėjį, sovietų kareiviai leido sau žudyti paimtus į nelaisvę lenkų kareivius (Bialobžeguose, Gibuose, Stanoviske ir kitose vietovėse), o jau 1939 m. spalį sovietai areštavo daug vietos inteligentijos atstovų (mokytojų, valdininkų, policininkų bei visuomenės ir politikos veikėjų). Nuo pirmųjų okupacijos dienų buvo areštuojami asmenys, įtariamai konspiracine veikla. Augustavo krašto gyventojai taip pat patyrė tris dideles deportacijas, per kurias į SSRS gilumą buvo išvežta keletas tūkstančių asmenų: 1940 m. vasario 10 d. (daugiausia kariškių, miškininkų, geležinkeliečių ir žemesnio rango valdininkų), 1940 m. balandžio 13 d. (daugiausia policininkų, kariškių, aukštų valstybės tarnautojų, įkalinimo įstaigų darbuotojų šeimų narių, mokytojų, visuomenės veikėjų ir verslininkų) ir 1941 m. birželį, prieš pat Vokietijos agresiją prieš SSRS. Pirmąją karo dieną NKVD funkcionieriai nužudė 26 kalinius, laikytus arešte Augustave. Tą pačią dieną, keršydami už kareivio, žuvusio kovoje su sovietų pasieniečiais mirtį, vokiečiai įvykdė Januvko gyventojų pacifikaciją: žudė visus sulaikytus vyrus ir padeginėjo pastatus.

Vėlesniu laikotarpiu vokiečių represijų mastas buvo panašus kaip ir šiaurinėje Suvalkų krašto dalyje⁵. Tuo pačiu metu jau nuo pirmųjų okupacijos dienų abiejų okupacinių zonų teritorijose ėmė kurtis vadinamosios užfrontės diversijų arba spontaniškai susikūrusios konspiracinės grupės ir organizacijos, kurių tikslas buvo priešintis ir kovoti su okupantais. Vokiečių okupuotoje teritorijoje tai buvo: kpt. Stanisława Bielickio-Ziomeko (Žemiečio) Laikinoji Suvalkų žemės taryba (gestapo sutriuškinta jau 1939 m. lapkritį), rez. kpt. Zenono Jaronickio-Piłsudskio legionas (įkurtas 1939 m. spalio pabaigoje arba lapkričio viduryje), kpt. Mariano Switalskio-Profesoriaus Panemunės legionas (įkurtas 1939 m. pabaigoje – 1940 m. pradžioje), Jakóbo Sli-

⁵ Apie sovietų represijas žr.: J. Słazyński, A. Makowski, min. veik., p. 568–583; J. Słazyński, min. veik., p. 126–138; W. Monkiewicz, A. Dobroński, min. veik.; *Rejestr miejsc i faktów zbrodni...*

wińskio-Sępo (Grifo) Suvalkų žemės korpusas (įkurtas 1940 m. balandį) ir Stanisłavo Wydorniko-Burzosa (Audros) Tautinis atgimimas (įkurtas 1940 m. rugsėjį). Jie daugiausia užsiėmė organizaciniu darbu: kūrė ryšininų ir žvalgybos tinklą bei kaupė ginklus. Nepaisant kpt. M. Switalskio-Profesoriaus bandymų, vis dėlto net iki 1941 m. nepavyko konsoliduoti Suvalkų krašte veikiančių grupių. Kiekviena jų taip pat bandė savarankiškai užmegzti ryšį ir paklusti pagrindžio centrui Varšuvoje. Šią veiklą nutraukė vokiečių suplanuoti ir nuo 1941 m. gegužės iki liepos vykdyti plataus masto areštai⁶.

Sovietų okupacinėje zonoje pirmosios konspiracinės grupės ir struktūros taip pat pradėjo kurtis beveik nuo okupacijos pradžios. Tai buvo rez. por. Władysława Skabowskio-Burzosa (Audros) sukurta ne fronto diversijų pobūdžio diversinė karinė organizacija (susidedanti daugiausia iš buvusių kariškių); rez. por. Antonio Karpo-Jarżabeko (Šermukšnelio) grupė; Laisvos Lenkijos sąjunga (įkurta buvusio mokyklų inspektoriaus Franciszeko Przyrowskio); mokyklinį jaunimą jungusi Lenkų karinė organizacija (sukilėlių) ir Lenkų išlaisvinimo armija, kuri, berods, jau 1940 m. liepą buvo pertvarkyta ir performuota į Ginkluotos kovos sąjungą (*Związek Walki Zbrojnej* – toliau ZWZ). Kitaip nei organizacijos, veikusios vokiečių okupuotoje teritorijoje, vietiniai konspiratoriai ėmėsi aktyvios diversinės veiklos (taip pat ir likvidavimo akcijų), ir saviginos bei ginkluotos kovos prieš okupantus. Dėl gausių areštų ir deportacijų jau 1940 m. pradėjo kurtis vadinamosios išsilaikymo grupės, o vėliau – partizanų daliniai, kurie slapstėsi Bebras ir Mėtos pelkėse⁷.

⁶ Plačiau žr.: M. Pirkas, Z dziejów pierwszych wojskowych organizacji niepodległościowych na Suwalszczyźnie 1939–1941, *Wojskowy Przegląd Historyczny*, 1972, nr 3, s. 39–75; S. Buczyński: *Suwalszczyzna 1939–1944*, Warszawa, 1991, s. 153–181; A. Omilianowicz, min. veik., p. 365–405; K. Skłodowski, min. veik., p. 459–456.

⁷ Plačiau žr.: T. Strzembosz, R. Wnuk, *Czerwone bagno. Konspiracja i partyzantka antysowiecka w Augustowskiem wrzesień 1938 – czerwiec 1941*, Warszawa 2009; T. Strzembosz, Konspiracja na ziemi augustowskiej pod okupacją sowiecką (1939–1941), *Przegląd Historyczny* 1992, nr 83, z. 4, s. 667–705; J. Słazzyński, A. Makowski, min. veik., p. 584–590; J. Słazzyński, min. veik., p. 141–142.

1941 m. birželio 22 d. kilus vokiečių ir sovietų karui, visiškai pasi-keitė konspiracinė veikla Suvalkų krašte. Išnykus regioną dalijusiai sienai, buvo užmegztas glaudus ryšys su konspiracijos vadovybe ir Balstogės srities komendantūra. Tai sudarė galimybes organizuoti pogrindžio struktūras ir jas galutinai pajungti Balstogės srities komendantūros vadovavimui. Suvalkų apskrities teritorijoje tai įvyko 1941 m. rudenį, po to, kai mjr. Władysławas Liniarskis-Mścislawas, Balstogės srities ZWZ komendantas, inspektavo teritoriją ir nuo 1941 m. spalio 17 d. paskyrė rtm. Kazimierzą Ptaszyński-Zarembą Suvalkų apylinkės komendantu. Augustavo apylinkės ZWZ komendantu tapo kapitonas Władysławas Szyborskis-Okrasa (Papuošalas). Netrukus po to buvo organizuoti apylinkių štabai ir teritorijų struktūros, apimančios rajonus ir forpostus.

Organizaciniai darbai įgavo pagreitį po to, kai 1942 m. vasarį ZWZ buvo performuota į Armiją Krajovą. Suvalkų ZWZ-AK apylinkė (iki 1943 m. liepos – Nr. 13, kriptonimas „Ežerai“; iki 1944 m. rugsėjo – „Leopardas“, Nr. 8; iki 1945 m. kovo 1 – „Guosniai“, Nr. 32) drauge su Augustavo ZWZ-AK apylinkė (iki 1943 m. liepos – Nr. 6, kriptonimas „Kanalas“, iki 1944 m. rugsėjo 20 d. – Nr. 7, „Lokys“, iki 1945 m. kovo 1 d. – „Alksniai“, Nr. 31) priklausė AK Suvalkų inspektoratui (iki 1944 m. rugsėjo 20 d. – Nr. 11, iki 1945 m. – Nr. 15, kriptonimas „Rėžiai“)⁸.

Nors prarado daug karių, ypač 1939–1941 ir 1943 m. pabaigoje bei prasidedant 1944-iesiems, AK per visą okupacijos laikotarpį Suvalkų krašte buvo masinė organizacija. 1944 m. birželį Suvalkų apylinkėje buvo 3716 prisaikdintų kareivių, ji buvo laikoma viena gausiausių visoje Balstogės srityje. Augustavo apylinkės pajėgas sudarė 1260 narių. Išnaudodami palankias teritorijos sąlygas, o ypač Augustavo girios

⁸ Plačiau apie ZWZ-AK konspiraciją Suvalkų krašto teritorijoje žr.: S. Buczyński, min. veik., p. 81–311; Z. Gwozdek, *Białostocki okręg ZWZ-AK (X 1939 – I 1945)*, t. 1: *Organizacja*, Białystok, 1993, s. 44, 112–114; W. Trejnowski, *Wspomnienia i refleksje. Ruch oporu na terenie Białostockiego Okręgu Ak w latach 1939–1944*, maszynopis w zbiorach Muzeum Okręgowego w Suwałkach; K. Krajewski, T. Łabuszewski, *Białostocki Okręg AK-AKO*, Warszawa, 1997, s. 426–428, 437–441, 478–481. Žr. taip pat: *Pamiętnik „Zaremba“* [Kazimierz Ptaszyński], Krajobrazy, 1989, nr 13, 14; W. Zajdler-Żarski, *Ruch oporu w latach 1939–1944 na Białostocczyźnie. Referat materiałowy opracowany na zlecenie WiH, [rankraštis]*, zbiorach Muzeum Okręgowego w Suwałkach.

priedangą, čia veikė stiprūs partizanų būriai, kurie 1942 m. ėmėsi ypač aktyvios kovos prieš okupantą. 1944 m. pavasarį Suvalkų inspektorato rajone, Suvalkų ir Augustavo apylinkių veikiančių partizanų būrių bazėje, pritarus Balstogės srities komendantūrai, pradėtas atkurti 4-asis AK pėstininkų pulkas (vadas rtm. Kazimierz Ptaszyński-Zaremba) ir 3-iasis AK kavalerijos pulkas (formuotas kapralo kursanto Juliano Wierzbickio-Romano partizanų būrio bazėje). Akcijos „Audra“ („Burza“) pradžioje, taigi 1944 m. birželio–liepos mėnesiais, abu būrius sudarė, pagal skirtingus duomenis, nuo 500 iki 800 karių, buvusių keliose Augustavo girios miško stovyklose ir diversiniuose budėjimo postuose. Nuo 1944 m. liepos pradžios iki spalio jie įvykdė daug ginkluotos kovos akcijų, nukreiptų pirmiausia prieš svarbiausias vokiečių formacijas. Kai frontas pasistūmėjo, ir dėl to į Suvalkų kraštą atvyko daug vokiečių dalinių, dalis AK būrių buvo išformuota. 41-ojo AK pėstininkų pulko 3-iasis batalionas, vadovaujamas rtm. Zarembos, rugpjūčio 6 d. prasilaužė pro frontą Sarnetkų rajone, kur vėliau buvo sovietų kariuomenės nuginkluotas, o kareiviai kartu su vokiečių belaisviais išsiųsti į Vilnių. Panašus likimas ištiko ilgiausiai kovojusį būrį, 3-įjį AK kavalerijos pulką, kuris po sunkių kovų rajone Novinki ir kitur 1944 m. spalio mėnesį perėjo fronto liniją prie Mackova Ruda miestelio, kur buvo nuginkluotas, o kareiviai nusiųsti į 2-osios Lenkų liaudies armijos atsarginį batalioną. Verta taip pat prisiminti, kad jau nuo 1944 m. gegužės AK Suvalkų inspektorato partizanų būriai užmezgė kontaktus ir bendradarbiavimą su permestais per fronto liniją į Augustavo girios teritoriją sovietų mjr. Konstantino Cwietyńskiego-Orlovo diversiniais būriais, o vėliau su desantu „Jasień“. Nors po kurio laiko bendradarbiavimas nutrūko, pasibaigus vokiečių okupacijai ir frontui pasistūmėjus, daug karių išėjo iš pogrindžio, o tai sąlygojo gausius organizacijos narių areštus⁹.

⁹ K. Krajewski, T. Łabuszewski, min. veik., p. 62–71, 428–431, 441–442, 482–485; *Czas burzy*, oprac. red. Tadeusz Przyłuski, Warszawa, 1994, s. 27–30; P. Łapiński, *Podziemie niepodległościowe w pow. Suwalskim i augustowskim 1939–1944 (zarys dziejów)*, *Oblawa augustowska (lipiec 1945)*, Białystok, 2005, s. 20–25.

Akcija „Audra“, sunkios kovos, ilgai trunkantys fronto veiksmai Suvalkų krašto teritorijoje 1944 m. vasarą ir rudenį, užplūdę teritoriją Raudonosios armijos kariškiai, taip pat tuojau po to, kai regioną užėmė sovietai, NKVD vykdyti gausūs AK narių areštai lėmė dekspiraciją, ryšių praradimą ir inspektorato bei apylinkių struktūrų sunaikinimą.

Įvertinus nuostolius, patirtus akcijos „Audra“ metu ir 1944 m. 2-ąją ketvirtį, akivaizdu, kad žuvo arba nukentėjo apie 1500 asmenų (nužudytų, sulaikytų, išvežtų į SSRS gilumą, įtrauktų į Lenkų liaudies armijos (*Ludowe Wojsko Polskie* – toliau LWP) gretas). Pagal AK raportus, tuojau po „išlaisvinimo“, 1944 m. spalio pabaigoje ir lapkričio pradžioje tik Suvalkų apylinkės teritorijoje SMERŠ ir NKVD areštavo apie 90 AK narių, o 1945 m. sausio viduryje – dar 300. Augustavo apylinkėje tik perėjus frontą areštuota 40 AK narių, o 1944 m. lapkritį – 400. Suvalkų inspektorius mjr. Franciszekas Szabunia-Zemsta (Kerštas) 1944 m. lapkričio 30 d. pranešime rašė: „Teroras, areštai ir gaudynės sunaikino ir sugriovė teritorijos organizaciją. Penkerių metų vokiečių okupacija nepridarė tiek blogo organizaciniam darbui, kiek dabar sovietai. NKVD turi tikslus visų partizanų, rezervo vadų ir net piliečių, bendradarbiaujančių su AK, sąrašus. (...) Areštų 32-oje apylinkėje neįmanoma suskaičiuoti. Areštuota apylinkės komendantūra, visas srities štabas, liko tik du kuopų vadovai.“¹⁰ Nepaisant didelių sunkumų, 1944 m. rudenį, į Suvalkų kraštą grįžus rtm. Kazimierzui Ptaszyńskui (1944 m. rugpjūtį, perėjęs frontą AK 3-iojo bataliono 41-ojo pėstininkų pulko partizanų priešakyje, buvo areštuotas ir sovietų įkalintas Janiškiuose, iš kur pabėgo ir slapstėsi pradžioje Seinų apylinkėse, o nuo spalio Suvalkuose), bandyta atkurti organizacines struktūras ir užmegzti ryšį su Balstogės srities komendantūra. Atsižvelgiant į netektis ir gausius Raudonosios armi-

¹⁰ Suvalkų inspektoriaus mjr. Franciszeko Szabunios-Zemstos (Kerštas) 1944 11 30 pranešimas, citata iš: K. Krajewski, T. Łabuszewski, min. veik., p. 487; žr. taip pat ten pat, p. 428–432, 435–444, 478–488; K. Skłodowski, J. Szlasyński, Przyczynki do dziejów powojennej konspiracji na terenie powiatu suwalskiego. Dokumenty AK-AKO-WiN w zbiorach Muzeum Okręgowego w Suwałkach, *Rocznik Augustowsko-Suwałski*, 2001, t. 1, s. 93–94; D. Kaszlej, Z. Kaszlej, Zbrojne podziemie niepodległościowe na Suwalszczyźnie i Augustowszczyźnie od jesieni 1944 r. do jesieni 1954 r. (zarys dziejów), *Oblawa augustowska* (lipiec 1945), s. 27–29.

Rotmistras Kazimierz Ptaszyński-Zaremba, AK-AKO Suvalkų apylinkės komendantas, sovietų areštuotas konspiraciniame bute Suvalkuose 1945 m. sausį, išvežtas į SSRS ir nuteistas 15 metų lagerių.

jos dalinius, konspiracinė veikla apsiribojo tik organizaciniais darbais ir propagandinėmis akcijomis. Vis dėlto 1945 m. sausį kilo dar viena areštų banga, kuri dar kartą sustabdė konspiracinę veiklą (1945 m. sausio 28 d. Suvalkuose sovietai areštavo Suvalkų apylinkės AK komendantą rtm. K. Ptaszyński ir žvalgybos referentę, karo meto paporučikę Antoniną Krynicką-Sieją (Sykas (žuvis)), kurie po trumpų tardymų buvo išvežti į SSRS ir nuteisti ilgiems metams lagerių¹¹.

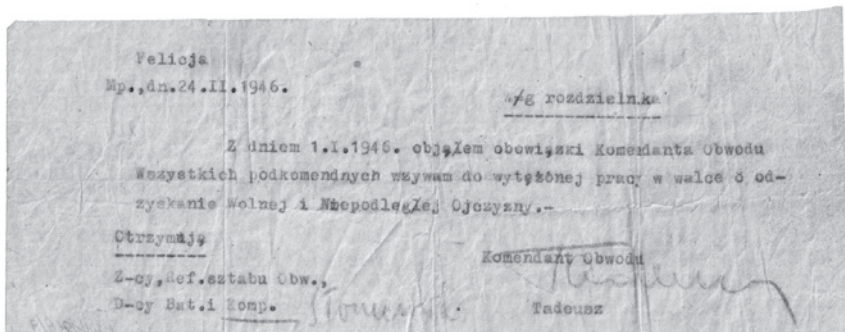
Tai vyko tuo metu, kai buvo priimtas sprendimas paleisti Armiją Krajovą, kas padaryta 1945 m. sausio 19 d. Dėl sovietų kariuomenės represijų, būtinumo užtikrinti apsaugą ir jausdamas atsakomybę už organizacijos narius, tam sprendimui nepakluso AK Balstogės srities komendantas papulkininkis Władysławas Liniarskis-Mścislawas, kuris 1945 m. vasario 15 d. įsaku jam pavaldžias struktūras performavo į Pilietinę krašto armiją (*Armia Krajowa Obywatelska*, toliau – AKO) ir įsakė tęsti konspiracinį darbą. Po šio pasikeitimo Suvalkų inspektoratas pervadintas

¹¹ K. Krajewski, T. Łabuszewski, min. veik., p. 429–430, 443–444, 482–483, 487–488.

Rajonu C, o jo komendantu (rajono vadu) tapo mjr. F. Szabunia. Augustavo AKO apylinkė tapo Nr. 5 (vadas kpt. Bronisławas Jasiński-Komaras (Uodas)), o Suvalkų apylinkė – Nr. 6 (po rtm. Ptaszyńskio arešto 1945 m. vasario pabaigoje apylinkės vadu buvo paskirtas kpt. Mieczysławas Ostrowskis-Kropidło (Šlakstyklė)). Dėl to, kad trūko kadru, inspektorato ir apylinkių komendantūrų sudėtis buvo karkasinio pobūdžio. Nepaisant sunkumų, 1945 m. balandį ir gegužę atkurta teritorijos struktūra, o organizacijos narių skaičius Suvalkų apylinkėje išaugo iki 1500 ir iki 457 Augustavo apylinkėje. Jau 1945 m. pavasarį organizuotas „Kedywo“ kuopų patruliavimas – savigyna, taip pat atsirado būtinybė sukurti pastovius partizanų būrius, kuriuose galėtų slėptis AKO kariai, ieškomi NKVD ir saugumo organų. Augustavo AKO apylinkėje tai buvo seržanto Władysława Stefanowskio-Gromo (Griaustinio) apylinkės savigynos būrys (birželio pabaigoje jame buvo apie 120–150 karių), taip pat mažesni būriai: paporučiko Jano Szumskio-Snopo (Stulpo), seržanto Wacława Sobolewskio-Sękos (Šakos), Skałos (Uolos) ir paporučiko Edwardo Wawiórko-Skibos (Riekės). Tuo laiku Suvalkų apylinkėje buvo 20 teritorinių kuopų su 400 vienetų ginklų ir 30–40 asmenų serž. Józefo Sulżyńskio-Brzozos (Beržo) būriu bei gegužę įkurtu 10 asmenų Jozefo Grauzulio-Rębaczko (Kirtėjo) būriu¹².

1945 m. pavasarį, kai regioną paliko Raudonoji armija, AKO būriai, naudodamiesi vietinių saugumo jėgų silpnumu, ėmėsi aukštesnio lygio (ypač Augustavo apskrityje) ginkluotų akcijų. Augustavo apskrityje iki 1945 m. balandžio pabaigos buvo likviduoti šeši iš septynių iki tol funkcionavusių milicijos postų. Taip pat nustojo veikti kaimo administracinės įstaigos. Daug milicijos pareigūnų dezertyravo. 1945 m. balandžio 14 d. Gromo (Griaustinio) būrys sutriuškino operatyvinę Pilietinės milicijos (*Milicja Obywatelska*, toliau MO) ir Saugumo įstaigos (*Urząd Bezpieki*, toliau UB) grupę, grįžtančią iš areštų Dembovo ir Štabino

¹² Ten pat, p. 431–434, 444–456, 488–496; K. Skłodowski, J. Szlaszyński, min. veik., p. 94–95; R. Parafianowicz, *Podziemie niepodległościowe na Suwalszczyźnie 1944–1952*, Warszawa, 2015, s. 67–75; D. Kaszlej, Z. Kaszlej, min. veik., p. 29–31.

Įsakymas, informuojantis, kad nuo 1946 m. sausio 1 d. Suvalkų–Augustavo srities WiN komendanto (pirmininko) funkcijas perims kapitonas Stanisławas Malesiński-Lewas (Liūtas), Tadeusz.

Aleksandro Kowalewskio-Bębeno (Būgno) būrio kariai: iš kairės Józefas Myszczyński-Sikora (Zylė), Bolesławas Rogalewskis-Sosenka (Pušelė), Stanisławas Wiśniewskis-Zagłoba, Aleksanderis Kowalewskis-Bębenas (Būgnas).

apylinkėse. Suvalkų apskrities teritorijoje pagrindžio aktyvumas išaugo 1945 m. gegužės pradžioje, birželį ir liepos pradžioje. Tada buvo nuginkluoti MO punktai Gibuose (balandžio 30 d. ir gegužės 1), Prieraslyje (gegužės 4 d. ir vėl birželio 19–20 d.), Pavlovicėje (gegužės 4–5 ir 12 d.), Pilipave (gegužės 6 d. ir birželį), Vižainyje (birželio mėn.), Jeleniave (birželio 27 d.), Bakalariave (liepos 3–4 d.) ir Krasnapolyje (liepos 4–5 d.). Taip pat buvo sėkmingos operatyvinių grupių pasalos (vienoje jų žuvo sovietų patarėjas NKVD kapitonas Ivanas Poóltorackis). Dėl pagrindžio ginkluotos ir likvidacinės veiklos apskrities MO komendantūra sumažino postų skaičių: iškėlė juos iš teritorijos ir organizavo penkias grupes penkiose apylinkėse, dėl to likusiose labai sumažėjo galimybės funkcionuoti naujajai valdžiai. 1945 m. gegužę seniūnas Krasko mėnesio ataskaitoje rašė, kad Raudonosios armijos dalinių atvykimas sustiprino miesto saugumą, bet „apskritis ir toliau lieka nepatenkinamoje padėtyje“. Iš 14 Suvalkų apskrities apylinkių normaliai funkcionavo tik dvi, o saugumo organai buvo bejėgiai. Tuo pačiu metu, turėdami perimtus agentų ir NKVD bei Valstybės saugumo įstaigos (*Urząd Bezpieki Państwowej*, toliau UBP) bendradarbių sąrašus, pagrindininkai ėmėsi likvidavimo akcijų, nukreiptų prieš saugumo aparato slaptuosius žvalgus ir darbuotojus. Iki 1945 m. gegužės Suvalkų srities teritorijoje įvykdyti 23 nuosprendžiai. Dar didesni mastą ši akcija įgavo Augustavo srities teritorijoje, kur per visą AKO veikimo laikotarpį likviduota apie 80 slaptųjų agentų. 1945 m. pavasarį PKWN valdžios kontroliuojama teritorija apsiribojo praktiškai tik miestais. AKO Suvalkų apylinkės komendantas pranešime apie situaciją 1945 m. birželio mėnesį rašė: „UBP ir milicijoje vis dažniau pasitaiko dezertyravimų ir įvairių ligų simuliacijų. Užsidegimas dirbti vis mažesnis. Ypač po paskutiniųjų politinių įvykių kiekviename žingsnyje matoma rezignacija ir noras trauktis. Betvarkė ir beteisiškumas kiekviename žingsnyje. (...) Baimė ir panika. Suvalkų mieste NKVD padidino postus ir nuolat kažko laukia. Į teritoriją išvažiuoja šarvuotais automobiliais su patrankėlėmis ir automatiniais ginklais, disponuoda-

Suvalkų–Augustavo WiN apylinkės partizanai turbūt prieš legalizavimąsi Suvalkuose.

mi didesniu skaičiumi sovietų kareivių, UBP ir milicijos. Į miškus visai nesileidžia. Jų požiūris į civilius gyventojus pastaruoju metu labai pablogėjo. Kiekvienas valsčius yra visiškai pavaldus AK. Jeigu kur nors ir valdo valsčiaus darbuotojai, tai išimtinai su mūsų leidimu. Kiekvienas viršaitis glaudžiai bendradarbiauja su mumis ir vykdo tik mūsų įsakymus (...). Beveik visi laukia momento, kada jau baigsis ta betvarkė ir sovietų valdžios šeimininkavimas. (...) Civiliai gyventojai visiškai simpatizuoja mums. Visi atsišaukimai, biuletiniai ir proklamacijos yra skaitomi entuziastingai. Kiekvienas tik laukia momento, kai galės su ginklu rankoje stoti į kovą už laisvę, už žmogaus ir piliečio teises.“¹³

Vietinės PKWN valdžios bejėgystė skatino ją ieškoti pagalbos vyriausybės lygiu, mažiausiai dukart delegatai iš Balstogės vaivadi-

¹³ K. Krajewski, T. Łabuszewski, min. veik., p. 434–435, 456–459, 495–496, 499–500; K. Skłodowski, J. Szlaszyński, min. veik., p. 95–96; D. Kaszlej, Z. Kaszlej, min. veik., p. 31–33.

jos stengėsi gauti kariuomenės ir milicijos pagalbos. Ši problema daug kartų aptarta ir birželio viduryje sukurto Vaivadijos politinio komiteto kovos su banditizmu reikalams susitikimuose. Birželio 30 d. jame dalyvavęs sovietų plk. Skorodybovas tvirtino: „Sovietų kariuomenė atvyko į vaivadijos teritoriją lenkų valdžios prašymu“, nors jos veiksmai bus „kaip vanduo reakcinės propagandos malūnui“¹⁴. Taigi, galutinai akcijoms prieš pagrindį Suvalkų krašte buvo panaudoti sovietų 50-osios armijos daliniai, karui pasibaigus, atitraukti iš Rytų Prūsijos į rytus per Šiaurės rytų Lenkijos teritoriją. Jau gegužės pabaigoje jų skaičius Suvalkų krašte labai išaugo, greitai prasidėjo ir pirmosios operacijos prieš partizanus ir asmenų, įtariamų konspiracine veikla, areštai. Šie veiksmai kulminaciją pasiekė 1945 m. liepą.

1945 m. liepos 12 d. apie 50 tūkst. sovietų 50-osios armijos karių, remiami MO, UB funkcionierių bei Lenkų liaudies kariuomenės 1-ojo Pragos pėstininkų pulko, pradėjo suplanuotą plataus masto operaciją, vėliau pavadintą „Augustavo gaudynėmis“, per kurią šukuota visa Augustavo giria. Tuo pačiu metu mažesnės grupės vykdė operacijas ir areštus kitose regiono dalyse, taip pat Suvalkuose ir Augustave. Gaudynės apėmė taip pat dalį kaimyninių apskričių ir Lietuvos bei Baltarusijos pasienio teritorijas. Žinios apie tokios gausios kariuomenės koncentraciją ir ruošimąsi gaudynėms atkreipė AKO žvalgybos dėmesį, nes dar prieš joms prasidedant, rajono C savigynos vadovas ppor. Jerzis Kuntzas-Kotwicz, Palantas (Muštukas) įsakė visiems partizanų būriams, veikiantiems Augustavo apylinkės teritorijoje, prasiveržti pietvakarių kryptimi į kaimyninės Grajevo apylinkės teritoriją arba į Rytų Prūsijos teritoriją, o jeigu tai pasirodytų neįmanoma, paleisti būrius. Nepaisant to, iki operacijos pradžios teritorijoje pasiliko seržanto Władysława Stefanowskio-Gromo (Griaustinio) Augustavo apylinkės savigynos būrys, prie kurio apie liepos 11 d. prisijungė mažesnis Suvalkų apylinkės seržanto Józefo Sulżyńskio-Brzozos (Beržo) būrys.

¹⁴ Citata iš: T. Radziwonowicz, B. Bojaryn-Kazberuk, *Oblawa augustowska 1945. Okoliczności i ofiary w dokumentach archiwalnych*, Suwałki, 2017, s. 41.

Jau gaudynių metu, liepos 15 d. jie buvo apsupti Brožano ežero rajone ir, nors keletą kartų bandė prasiveržti, buvo sumušti. Pagal sovietų šaltinius, žuvo trys partizanai, o į nelaisvę pateko 57, tarp jų 4 karininkai, konfiskuota 16 kulkosvaidžių, 16 automatų ir 26 graižtviniai šautuvai. Visi sulaikytieji ir atimti ginklai buvo perduoti kontržvalgybai SMERŠ. Nepaisant nuostolių, iš apsupties išsiveržė seržanto J. Sulžyńskio-Brzozos (Beržo) būrys. Didelė NKVD sėkmė buvo liepos 15 d. sulaikytas AKO Augustavo apylinkės komendanto pavaduotojas rez. ppor. Piotras Milanowskis-Ćma (Tamsa), Łuk (Lankas), Rukścis (...)¹⁵.

Iš viso nuo liepos 12 iki 19 d. atliktos operacijos metu buvo suimti 7049 asmenys, tarp jų ir žmonės, nesusiję su konspiracine veikla. Sulaikytieji buvo nukreipti į iš anksto paruoštus filtracijos punktus, kur buvo identifikuojami. Tardomi sulaikytieji buvo žiauriai mušami ir kankinami. 5115 asmenų po pirminių apklausų buvo paleisti, o 514 išsiųsti į užsienį ir perduoti LTSR NKVD. Likusieji buvo nukreipti į laikinus kalėjimus, kur toliau tardyti. 592 asmenys, įvardyti kaip „lenkų banditai“, įrašyti į paskirtųjų likviduoti sąrašą. Kiti 828 asmenys palikti tolesniam tikrinimui. Iš 1945 m. liepos 21 d. kontržvalgybos SMERŠ vyriausiosios valdybos viršininko gen. Viktoro Abakumovo šifrogramos užsienio reikalų liaudies komisarui Lavrentijui Berijai žinoma, kad areštuotiesiems likviduoti iš Maskvos buvo atsiųsti gen. mjr. Ivanas Gorgonovas ir kontržvalgybos funkcionierių grupė. Be to, Abakumovas rašė: „1. Visus išaiškintus banditus, 592 žmones, likviduoti. Tam bus paskirta operatyvinė grupė ir 3-iojo Baltarusijos fronto SMERŠ valdybos kariuomenės batalionas, jau mūsų patikrintas daugelio kontržvalgybos veiksmų metu. Operatyviniai darbuotojai ir bataliono kariai bus tiksliai instrukuoti apie banditų likvidavimo būdą. 2. Operacijos metu bus imtasi veiksmų, būtinų tam, kad nė vienas

¹⁵ Plačiau apie Augustavo gaudynių aplinkybes, eigą ir padarinius žr.: ten pat; *Oblawa augustowska lipiec 1945. Wybór źródeł*, Białystok, 2010; M. Filipowicz, *Oblawa augustowska w lipcu 1945 r., Oblawa augustowska (lipiec 1945)*, s. 41–56; A. Maciejowska, *Przerwane zyciorysy. Oblawa Augustowska – lipiec 1945 r.*, Białystok, 2010.

banditas nepabėgtų. 3. Atsakomybė už banditų likvidavimą bus patikėta SMERŠ vyriausiosios valdybos viršininko pavaduotojui generolui majorui Gorgonovui ir Baltarusijos 3-iojo fronto kontržvalgybos valdybos viršininkui generolui leitenantui Zieleninui. Draugai Gorgonovas ir Zieleninas – tai geri ir patyrę čekistai ir šią užduotį įvykdys. Likę 828 sulaikytieji bus per penkias dienas patikrinti ir visi išaiškinti banditai bus likviduoti tokiu pačiu būdu.“¹⁶ Deja, nežinomas galutinis gaudynių aukų skaičius. Reikia dar pridurti, kad mažesnio masto areštai tęsėsi iki 1945 m. rugpjūčio. Nepaisant ilgamečių paieškų, iki šių dienų nežinoma gaudynių aukų mirties ir palaidojimo vieta. Neseniai nustatyta, kad sulaikytieji buvo išvežti už valstybės sienos ir sušaudyti netoli dabar jau nebesančios Giedzių miško sarginės Baltarusijoje. Vis dėlto Baltarusijos valdžia nesutinka, kad ten būtų vykdoma paieška¹⁷.

Gaudynės ir suplanuoti tokio plataus masto areštai sukūrė teroro ir baimės atmosferą. Taip pat leido atkurti administraciją ir sustiprino teritorijoje komunistų valdžios aparatą. Kartu dezintegravo pagrindžio struktūras. Dėl tokios situacijos 1945 m. rugsėjo mėnesį vadovybei sutikus, gresiant areštams, teritoriją paliko dekonspiruoti mjr. F. Szabunia ir Suvalkų bei Augustavo apylinkių vadovai M. Ostrowskis-Kropidło, kurio pareigas perėmė Piotras Kłoczko-Strugas (Drožtuvas) ir B. Jasińskis-Komaras. Valdžiai visai nesėkmingai baigėsi 1945 m. rugpjūčio 2 d. paskelbta amnestijos akcija, kurią vykdant Suvalkų krašte iš pagrindžio išėjo tik apie 30 asmenų. Bet, nepaisant to, organizuota konspiracinė veikla buvo dar kartą dalinai pertraukta.

1945 m. rugsėjo 2 d. Armijos Krajovos buvusios Vyriausios komendantūros aukštesniųjų karininkų grupės iniciatyva buvo įkurta sąjunga „Laisvė ir nepriklausomybė“ (*Wolność i Niezawisłość*, toliau

¹⁶ Kontržvalgybos „Smierš“ Vyriausiosios valdybos viršininko gen. Viktoro Abakumovo šifrograma užsienio reikalų liaudies komisarui Lavrentijui Berijai 1945 m. liepos 21 d., prieiga per internetą: <https://ipn.gov.pl/> [žr. 2018 05 04].

¹⁷ T. Radziwonowicz, B. Bojaryn-Kazberuk, min. veik.; T. Radziwonowicz, Władze lokalne a oblawa, *Oblawa augustowska (lipiec 1945)*, s. 57–70; J. J. Milewski, *Zaginieni w oblawie augustowskiej – poszukiwania i pamięć*, ten pat, p. 71–85.

WiN), kurios tikslas turėjo būti karinę konspiraciją performuoti į civilinį visuomeninį-politinį judėjimą ir neleisti komunistams laimėti rinkimų į seimą. Balstogės rajone WiN po truputį įtraukė daugumą AKO struktūros ir narių. Suvalkų krašte WiN kūrėsi pavėluotai, o gaudynių ir areštų nusilpnintos Suvalkų ir Augustavo sričių organizacijos struktūros įėjo į vienos sujungtos Suvalkų ir Augustavo srities WiN, slapyvardžiu Filomena 61 (vėliau Felicija). Jos pirmuoju komendantu (pirmininku) nuo 1946 m. sausio 1 d. tapo kpt. Stanisławas Malesiński-Lewas (Liūtas), Tadeusz. Sritį kūrė tada penki batalionai: „Gaj“ („Girelė“), „Moczary“ („Liūnai“), „Rozlogi“ („Pievos“), „Las“ („Miškas“) ir „Matecznik“ („Giria“), sudaryti iš kuopų, atitinkančių dažniausiai vienos apylinkės teritorijas (būdavo ir taip, kad atskirų kuopų veikimo sritys buvo gerokai platesnės, o dėl atitinkamai apmokytų kadro trūkumo vadovaudavo vienas asmuo), arba savarankiška kuopa „Dęby“ („Ažuolai“). Nepriklausomai nuo kuopų struktūros, teritorijoje veikė Plaktuko (Młotek – Kazimierzo Bartniko), Sparno (Błotnik – Romualdo Zabłockio), Lūšies (Ryś – Mariano Piekarskio) ir kiti diversiniai patruliai¹⁸.

Antroje 1945 m. pusėje teritorijoje pagausėjus saugumo pajėgų, pagrindžio būriai apsiribojo daugiausia propaganda, savigynos ir likvidavimo akcijomis bei UB bendradarbių ir agentų baudimu. WiN būriai taip pat atliko tvarkos palaikymo funkcijas: persekiojo pagausėjusius banditus, medienos iš valstybinių miškų vagis, kovojo su naminės gaminimu. Buvo griežtai reikalaujama, kad organizacijos nariai ir savigynos patruliavimo kariai laikytųsi disciplinos. Sėkminga buvo 1945 m. gruodžio 5 d. akcija, kai Bolesłowo Rogalewskio-Sosenkos (Pušelės) 15–25 karių būrys užėmė MO punktą ir magistratą Seinuose (paėmė ginklus ir amuniciją bei grynuosius iš magistrato kasos). Nuo 1946 m. pradžios WiN nariai įsijungė į Lenkų liaudies partijos (*Polskie Stronnictwo Ludowe*, toliau PSL) vietinių ratelių kūrimą ir darbą (dėl

¹⁸ R. Parafianowicz, min. veik., p. 88–95; D. Kaszlej, Z. Kaszlej, min. veik., p. 35–37.

didelio PSL aktyvumo Suvalkų seniūnas 1946 m. gegužės 28 d. sustabdė jos ratelio veikimą apylinkėje, o daug jo narių buvo areštuoti¹⁹.

Nuo 1946 m. balandžio 1 iki 18 d. saugumo vadovybė, pasitelkusi Lenkų liaudies armijos 57-ąjį pėstininkų pulką, atliko „išvalymo akciją“, apėmusią Jeleniavo, Seinų, Krasnovo, Gibų, Beržnikų, Zaboriškių ir Pšeroslio apylinkes. Buvo areštuota keliolika WiN karių. Tuoj po to kilo sulaikymų banga, o UB sulaikė daug vietinės organizacijos vadovų. Tuo metu areštuotas pirmasis WiN Balstogės apskrities komendanto pavaduotojas Aleksanderis Rybnikas-Jerzis, du Suvalkų–Augustavo srities komendanto pavaduotojai P. Kłoczko-Strugas ir Franciszekas Niedźwieckis-Derkaczas (Griežlė) bei daug kitų štabo ir teritorinio apylinkės tinklo narių. Praėjus tik dviem mėnesiams, neišskiomis aplinkybėmis žuvo kpt. Stanisławas Malesiński, WiN Suvalkų–Augustavo srities komendantas, tikriausiai slapta nužudytas UB pavedimu. Kartu jau kelintą sykį buvo nutrauktas organizacijos srities komendantūros funkcionavimas²⁰.

Areštai susilpnino organizaciją, ir ji gegužę ir birželį nesiėmė jokių veiksmų. Būriai iš Suvalkų krašto slapstėsi kaimyninio Goldapo apskrityje. Birželį dėl komunistų rengiamo liaudies referendumo sustiprinta propagandinė veikla. Liepą ir rugpjūtį įvykdytos kelios akcijos prieš slaptuosius agentus. 1946 m. rugpjūtį, išsiunčiant teritorijos vadovus Pliantos vietovėje, Suvalkų–Augustavo apylinkės WiN vadovu buvo išrinktas Józefas Grabowski-Muras-Przytulski, pakeitęs pseudonimą į Cikloną. Nors areštai ir represijos tęsėsi, buvo suimami ir vietiniai gyventojai (teikiantys paramą pogrindžiui), 1946 m. rudenį vėl suintensyvėjo ginkluotos akcijos. Nors tuo metu valdžios organų persvara jau buvo neginčytina, pasikartoję milicijos postų atakos ir likvidavimo akcijos, o teritorijoje ir toliau veikė diversijų daliniai ir būriai. Dauge-

¹⁹ D. i Z. Kaszlej, Ujawnienie żołnierzy Obwodu Suwalsko-Augustowskiego Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość“, *Rocznik Augustowsko-Suwalski*, 2002, t. 2, s. 107–158.

²⁰ Balstogės rajono karinio teismo 1946 m. liepos 20 d. nuosprendžio nuorašas, sygn. Akt R. 614/46; R. Parafianowicz, min. veik., p. 95–96; K. Skłodowski, J. Szlaszyński, min. veik., p. 100.

liui „išėjusių iš pogrindžio“ gresiant areštams, „grįžimas į mišką“ buvo vienintelis išsigelbėjimas. Rugsėjo 2-osios vakare pogrindžio būrys pabandė užimti MO postą Filipove, o rugsėjo 9 d. iš kulkosvaidžių buvo apšaudytas postas Gibuose. Naktį iš rugsėjo 12 į 13 d. buvo užpultas malūnas Gavrych Rudoje (persekiodama vykdytą akciją, operatyvinę grupę atrado Aleksandro Kowalewskio „Bęben“ („Būgnas“) būrio stovyklą, buvusią 5 km nuo Kopanicos, ir ją sunaikino). Spalio 2 d. apie 40 žmonių pogrindžio būrys užpuolė MO postą Gibuose. Kaudamiesi įgijo ginklų bei mundiruočių ir likvidavo vietinės apylinkės įstaigą. Gruodžio 1 d. prie Žydkiemų nuginkluotas Pšeroslio posto komendantas ir su juo buvęs milicininkas, o gruodžio 6 d. Černakoviznos apylinkėse nuginkluoti milicininkai, vežę maisto daavinį į Pavluską.

1946 m. gruodžio 20 d. kelintą kartą sutriuškintas milicijos postas Pavluskoje²¹.

Sufalsifikuoti rinkimai į Seimą 1947 m. sausio 19 d. ir politinės opozicijos, susitelkusios apie Lenkų liaudies politinę partiją, pralaimėjimas juose sužlugdė viltis, kad politinė situacija šalyje pasikeis, o komunistinių jėgų augimas ir besitęsiančios represijos kėlė abejones, ar verta toliau priešintis. Nepaisant to, 1947 m. pradžioje Suvalkų krašte nepriklausomybininkų pogrindžio jėgos tęsė ginkluotą veiklą. 1947 m. sausio 26 d. buvo likviduota apylinkės valdyba Zaboriškėse, o sausio 28 d. buvo užimtas MO postas Šipliškėse. Paimti ginklai ir sugriauta valsčiaus įstaiga, iš kurios paimti gryniesi pinigai. 1947 m. kovo 4 d. pogrindžio būrys užėmė Jeleniavo postą, o kovo 15-ąją penkių asmenų kuopa užėmė Vulko valsčiaus įstaigą²².

Suvalkų–Augustavo apylinkės WiN veikla baigėsi 1947 m. pavasarį, kai vasario 22 d. Seimo nutarimu buvo paskelbta vadinamoji amnestijos akcija, skirta lenkų antikomunistinio pogrindžio kareiviams ir veikėjams, dėl kurios visoje šalyje iš pogrindžio išėjo 76774 asmenys, susiję su

²¹ D. i Z. Kaszlej, min. veik., p. 114–118.

²² D. Kaszlej, Z. Kaszlej, min. veik., p. 36–37; R. Parafianowicz, min. veik., p. 102–107.

konspiracine veikla. Balstogės apskrities WiN legalizavimasis, srities vadovybei susitarus su saugumo valdžios atstovais, buvo kolektyvinio pobūdžio. Suvalkų–Augustavo WiN apylinkės kariai organizuotai legalizavosi balandžio 25 d. Išvakarėse būriai koncentravosi vietovėje Brodas prie Suvalkų. Į miestą būriai įžengė rikiuote, vadovaujami apylinkės vadovo J. Grabowskio-Cyklono. Aikštėje prieš Šv. Aleksandro bažnyčią partizanai sudėjo ginklus ir dalyvavo pamaldose, po kurių nužygiavo į „Redutos“ salę (dabar – Suvalkų kultūros centro pastatas Noniewiczzo gatvėje), ir tik tada legalizavosi. Panašiai vyko išėjimas iš pogrindžio ir Augustave. Suvalkuose tuokart legalizavosi 247 WiN nariai, Augustave – 123, o apie 120 asmenų iš šio regiono legalizavosi kituose Lenkijos miestuose²³.

Legalizavimasis užbaigė organizuotų konspiracijos struktūrų egzistavimą, tačiau nereikė priešinimosi pabaigos. Nes valdžios paskelbta amnestija persekiojimui ir represijoms nesibaigė. Netrukus buvo areštuota daug asmenų. Kai kuriuos privertė bendradarbiauti. Dėl to daugelis iš legalizavusiųjų jau netrukus buvo priversti „grįžti į mišką“ ir slapstyti. Dalis jų vėl griebėsi ginklo, todėl pogrindžio, veikusio po AK, ir „Prakeiktųjų karių“ pasipriešinimas bei drama Suvalkų krašte tęsėsi iki 1950 m. pradžios. Taip buvo partizanų būrio vadovo Aleksandro Kowalewskio-Bėbeno (Būgno) atveju. Jis legalizavosi, bet, bijodamas arešto, 1947 m. rudenį vėl atsidūrė miške, patraukdamas su savimi grupę buvusių WiN karių. Jo organizuotas būrys likviduotas 1947 m. gruodį, įvykus provokacijai ir į jo būrį prasiskverbus UB bendradarbiams. Amnestija nepasinaudojo Stanisławas Orłowski-Piorunas, nužudytas 1952 m. rugpjūčio 30 d. Pokosno kaime prie Suchovolės. Iki 1952 m. antrosios pusės veikė Edmundo Krysiuko-Loto (Skrydžio) ir Eugeniuszo Gołębiowskio-Gabryšo (Gabriuko), areštuotų tų metų gruodį per UB provokaciją, būriai. 1949 m. gegužę susikūrė Jano Sadowskio-Blado (Išblyškėlio) ir Piotro Burdyno-Porėbio (Kirtimo)

²³ D. i Z. Kaszlej, min. veik., p. 118–158.

būrys, veikęs Suvalkų krašte iki 1952 m. balandžio, kai buvo sutriuškintas per gaudynes, organizuotas saugumo pajėgų Rudzios ir Lumbos kaimuose. 1954 m. spalio 2 d. Skieblievskių miškuose prie Lipsko žuvo paskutinis iš Suvalkų krašto „miškinių“, lietuvis Antanas Kvedaravičius-Lisas (Lapė), Stryjekas (Dėdulė)²⁴.

Nepalaužiamą šimtų Suvalkų krašto pagrindžio kovotojų nepriklausomybininkų, kurie nuo 1939 m. kovėsi nelygioje kovoje su vokiečių ir sovietų okupantais, o po 1944 m. su jėga primesta komunistine valdžia, laikyseną puikiai iliustruoja vienas iš atsišaukimų, platintų Suvalkų krašte 1945 m. liepą. Jame buvo parašyta: „Per karstus ir vie nišus kapus miškuose, per kančias koncentracijos stovyklose, per kalinių, tardomų NKVD ir gestapo budelių, šauksmus, per baisius įkalintųjų kentėjimus, per degančius didvyriškosios sostinės griuvėsius ėjo kankinama Lenkų Tauta į laisvę. BroLIAI. Nepalaužė mūsų hitlerinis šėtonas, nepajėgs sunaikinti bolševikiškas maras.“²⁵

²⁴ R. Parafianowicz, min. veik., p. 159–186; D. Kaszlej, Z. Kaszlej, min. veik., p. 37–39; apie Jano Sadowskio ir Piotro Burdyno būrį žr.: B. Rychlewski, *Monografia oddziału Jana Sadowskiego i Piotra Burdyna 1949–1952*, Warszawa, 2017; Antanas Kvedaravičius-Lis (Lapė) buvo Jurgio Krikščiūno-Rimvydo būrio narys ir kartu su juo 1946 m. antroje pusėje perėjo į Suvalkų krašto teritoriją, užmegzdamas bendradarbiavimą su Suvalkų–Augustavo apylinkės WiN partizanais. Po to, kai saugumo pajėgos sutriuškino Rimvydo grupę, Kvedaravičius slapstėsi kartu su Piotru Burdynu, o po to įstojo į Jano Sadowskio būrį. Po Sadowskio ir Burdyno mirties ėmė vadovauti keleto asmenų išsilaikymo grupei, galutinai sumuštai 1954 m. Plačiau žr.: B. Rychlewski, Antoni Kwedorowicz „Lis“, *Ostatni komendanci. Ostatni żołnierze. 1951–1963*, Warszawa, 2016, s. 130–139.

²⁵ K. Skłodowski, J. Szlaszyński, min. veik., p. 95.